

E U R O O P A S V Ä Ä R T U S T A T U D

ELUPAIGAD, TAIME- JA LOOMALIIGID KÕPUS

Koostaja: Tiit Leito
Autorid: Tiit Leito, Toomas Kokovkin (Kõpu poolsaare teke ja areng), Rita Miller (selgrootud), Madis Põdra (kahepaiksed, imetajad), Kai Vahtra (maastike mitmekesisus ja levik, niidud, sood)
Retsensent: Merit Otsus
Fotod: Tiit Leito   **Kaardid:** Urve Pill (aluskaardid Maa-amet)   **Kirjastus:** Eesti Loodusfoto

© Tiit Leito, Riiklik Looduskaitsekeskus, 2006

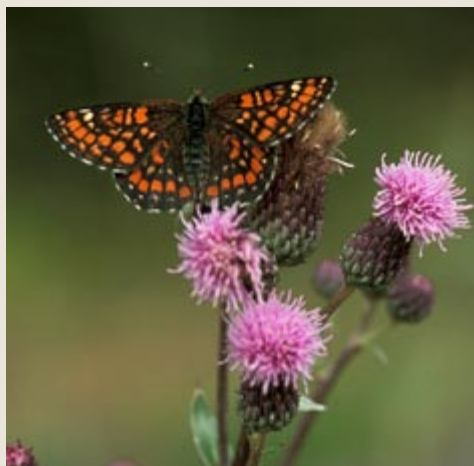

Trükkis on ilmunud Kõpu Life-Nature projekti raames

EUROOPAS VÄÄRTUSTATUD ELUPAIGATÜÜBID, TAIME- JA LOOMALIIGID KÖPUS

**EUROOPAS VÄÄRTUSTATUD
ELUPAIGATÜÜBID, TAIME- JA LOOMALIIGID
KÕPUS**

Kärdla 2006

Sisukord

Saateks	5
Kõpu poolsaare teke ja areng	6
Maastike mitmekesisus ja levik	7
Kõpu–Paope Natura-ala	8
Loodusdirektiiv	9
Kaitstavad elupaigatüübid	10
Rannikud, 13	
Lüited, 21	
Niidud ja kadastikud, 27	
Sood, 33	
Metsad, 39	
Kaitsealused taime- ja loomaliigid	47
Kaitstavad taimeliigid, 48	
Kaitstavad loomaliigid, 50	
Linnudirektiiv	53
Esimese lisa linnuliigid, 53	
Läbiränne, 55	
Kasutatud ja soovitatav kirjandus	56

Saateks

Kõpu piirkond oma mitmekeelse loodusega väärib tähelepanu nii Hiiumaal, Eestis kui ka väljaspool seda. Käesolevas trükises antaksegi lühikirjelduste ja fotode abil ülevaade sellel alal asuvatest Euroopas kaitsevääriliseks tunnistatud elupaigatüüpidest ning kaitstavatest taime- ja loomaliikidest. Kuna Kõpu poolsaar on maastikuline tervik, siis ei ole raamatus liikide käsitlemisel alati piirdutud üksnes Kõpu Life-Nature projektiga piiritletud alaga.

Raamat on üks osa Kõpu-Paope elupaikade kaitse ja kasutuse korraldamise projektist. Kõpu piirkond on ühtlasi Eesti Natura 2000 võrgustiku osa, mille moodustamise ja kaitse lähtealused tulenevad otseselt Euroopa Liidu loodus- ja linnudirektiivist.

Ala loodusväärtuste tundmine aitab kaasa nii nende hoidmisega kui ka vajaduse korral taastamisega seotud ülesannete lahendamisele.

Tiit Leito, koostaja
Tuuli Tammla, Life-projekti juht

Kõpu poolsaare teke ja areng

Tähelepanuväärne on Kõpu poolsaare geoloogia ja pinnamood. Ümbritsevatest aladest kõrgema künka kuhjas siia kunagine mandrijää oma viimaste hingetõmmetega. Selleks ajaks oli Lääne-Eesti arvatavasti juba jäävaba, kuid suures osas kaetud külma jääpaisjärve veega. Hiljem, kümnekond tuhat aastat tagasi, tõusis kiire maakerke tulemusel Kõpu saareke üle merepinna. Läänemere pealetungid ja taandumised on Kõpu järskudesse nõlvadesse löiganud rannaastanguid ja kuhjanud valle, mille selgus ja tihedus teevad Kõpu poolsaare üheks esinduslikemaks Läänemere arenguloo uurimisaigaks.

Peale rannamoodustiste kohtab Kõpus veel mitmeid geoloogilisi vääriskaiku. Nii on tuultele avatud poolsaarel eri aegadel kerkinud liivaluuteid, näiteks Korbi- ja Rebastemägedel. Vaessoo aga on üks vanimaid soid kogu Lääne-Eestis, selle lasundid säilitavad tunnistusi looduse muutuste kohta peaaegu kaheksa tuhande aasta jooksul. Ka nüüdisrannas saab jälgida geoloogiliselt aktiivseid muutusi, näiteks suurejoonelisi rannamoodustisi Ristnas või mereliiva kuhjumist Tõnupsi luidetel.

Maastike mitmekesisus ja levik

Kõpu maastikud on Lääne-Eesti vanimad. Tänapäeva Kõpu loodus seostub eelkõige ligi poole-saja kilomeetri pikkuse rannikuribaga, mereni ulatuvate metsadega, vaheldusrikaste maastike ja poolsaart ümbritseva merega.

Kõpu rannik on suhteliselt lauge, vaid Ristna lõunaninal võib näha rannaastangut koos meretuultes keerdunud rannamändidega. Poolsaare põhjarannikut ilmestavad lüiterannad. Klipurandu esineb vähesel määral Ristna ja Kalana ümbruses. Väga madal ja tuhandete rändrahnudega kaetud Paope ja Luidja lahe vaheline linnurikas ala võib paguveega paljanduda kuni nelja ruutkilomeetri suurusel territooriumil. Piirkond kuulub rahvusvahelise tähtsusega linnualade hulka.

Lauskrandu esineb Kõpus ka Suureranna ümbruses. Huvitavad rannikuprotsessid toimuvad Poama kandis, kuhu on kujunenud rannikujärv ja –lõugas. Tuule mõjul toimub pidev rannajoone muutumine. Luiteliivade liikumisest ja tuuleerosioonist jutustavad ka Luidja lepiku tekkelugu ja Tõnupsi tuiskliivaala. Randadel kasvavatest haruldastest liikidest ei saa märkimata jätta rand-ogaputke, rand-seahernest ja rand-orasheina.

Kõpu on Hiiumaa kõige metsasem ala (ligi 80% poolsaarest), rääkimata juba kogu Eestist. Siinsed metsad on väga mitmekesised ja omanäolised. Nende kujunemist on mõjutanud eelkõige meri ja tuuled. Suur on vanade, mujal Euroopas juba ammu taandunud looduspõhiste osakaal. Peaaegu kõikjal levivad nõmme- ja palumetsad. Lubjarikastel setetel esinevad loometsad, märkimisväärt on soostunud metsade osakaal. Haruldastest metsakooslustest võib Kalana rannikupiirkonnas näha leesikaloo-männikuid, Poamal sambliku-kuusiku fragmente. Põlised kuusikud Ligudes ja Kriipsul soojendavad enda rüpes varasemate kliimaperioodide relikte – luuderohu ja jugapuud, ning kivikülvid peidavad haruldasi samblaid ja samblikke.

Kõpu on rikas eri arengufaasis ja vanuses soode poolest: siin on maakerke tagajärjel eraldunud rannikulõukaid (Poama), soostunud loopsusid, lodusid ja soid kuni rabadeni välja (Vaessoo). Kõige unikaalsemad on aga Kõpu miniatuursed lubjarikkad allika- ja madalsood (Igamesoo, Möirasoo, Heistesoo), kus kasvavad haruldased orhideed – Russowi sõrmkäpp ja soohiilakas, lõikheinalised mustjas sepsikas ja lääne-mõökrohi.

Inimene on oma tegevusega Kõpu maastikke oluliselt mõjutanud. Madalamad rannaosad võeti kasutusele karjamaadena, väikeste metsaheinamaade niitmise tekkisid puisniidud. Neist esinduslikem on Hirmuste puisniit. Hiljuti taastatud Tiharu puisniit on tuntud harulduste, värvi-paskheina ja nurmlaugu kasvukohana. Ojaküla väikestel niidulappidel kasvavad tõmmu käpp ja kogu Eestis kadumisohtu olev rohekas ooskeel.

Ka metsaraie on Kõpus alati arvestatav tegevus olnud. Kütet koldesse, puitu maja- ja paadi-ehituseks on ikka võetud, Kõpu majakaski neelas paari sajandi jooksul hulga puitu, tuntud on kõplaste tõrvapõletamise tava.

Tõnupsi luited

Kõpu–Paope Natura-ala

Põhilise osa 5507 hektari suurusest projektialast moodustab Kõpu poolsaarele jääv 12 lahustükist koosnev maismaa-ala. Paope lahtede, rannaniitude ja väikesaarte piirkonna suurus on 1935 hektarit. Alad kuuluvad Kõpu ja Paope looduskaitsealade ning Kõpu poolsaarel asuvate hoiualade koosseisu.

Kõpu looduskaitseala:

1. Ristna pv	6. Mägipe skv	11. Heistesoo skv	18. Kõivasoo skv
2. Ristna skv	7. Linnaru skv	12. Väikesoode skv	19. Tiharu skv
3. Ohami skv	8. Rebastemäe skv	13. Kaleste skv	20. Ligude skv
4. Hirmuste skv	9. Palli skv	14. Kaleste pv	21. Niidametsa skv
5. Kriipsuränga skv	10. Põhjaranna pv	15. Arapsi skv	22. Rattagu skv
		16. Lepistupao skv	23. Kõriku skv
		17. Kõivasoo pv	24. Roogja skv

Hoiualad:

- 25. Hirmuste
- 26. Kõpu–Vaessoo
- 27. Suureranna

Paope looduskaitseala:

- 28. Paope pv
- 29. Paope skv

pv – piiranguvöönd
skv – sihtkaitsevöönd

LOODUSDIREKTIIV

Loodusdirektiiv võeti vastu 1992. aastal ja see sätestab looduslike liikide (v.a. linnud) ning nende elupaikade, samuti looduslike ja poollooduslike elupaigatüüpide kaitse Euroopa Liidu territooriumil. See dokument koosneb 24 artiklist, mis lisaks kaitsvatavate objektide loetlemisele kajastavad ka direktiivi eesmärke, uuringute, seire ja teadustöö vajadust, samuti haridustöö ning avalikustamise tähtsust. Oluline osa selles kuulub elupaigatüüpide järjestamisele tähtsuse järgi. Nii on teatud elupaigad ja ka liigid hinnatud esmatähtsaks, nende kaitsele tuleb pöörata erilist tähelepanu. Loodusdirektiivil on kuus lisa, millest II, IV ja V lisa on ära toodud kaitset vajavate liikide ja I lisa elupaikade nimekirja. II lissasse kuuluvad liigid, mille kaitseks tuleb moodustada loodushoiualad, IV lisa liigid vajavad ranget kaitset ja V lisa liikide kasutamist tuleb reguleerida kaitsekorralduslike meetmetega.

Liikide ja elupaigatüüpide soodsa looduskaitse seisundi säilitamine, vajaduse korral ka taastamine, on direktiivis püstitatud eesmärkide täitmise tähtsaim osa. See tähendab, et kaitsta ei tule mitte teatud liigi iga üksikut isendit või elupaigatüübi kõiki esinemisalasid, vaid isendite eluks ja kasvamiseks sobivat keskkonda, kus nad säiliks samas rikkalikkuses ja mitmekesisuses ka tulevikus. Selleks on loodusdirektiivis esitatud konkreetne tegevuskava, nimelt üleeuroopalise loodushoiualade võrgustiku – Natura 2000 – loomine. Nii on ka Kõpu poolsaarel ja Paope piirkonnas välja valitud elustikurikkad alad selle suure võrgustiku üheks osaks.

□ Harilik käöraamat

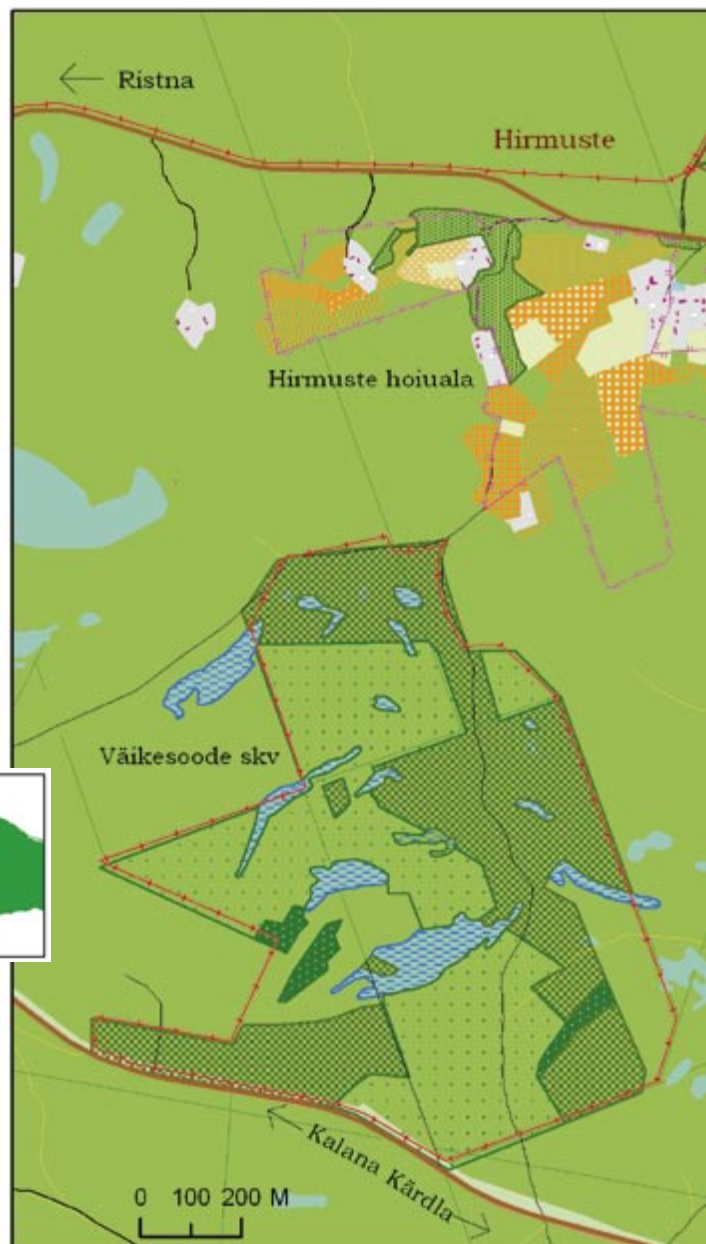
Kaitstavad elupaigatüübid

Kaitstavate elupaigatüüpide säilitamise ja mõnikord ka taastamise vajadus on kindlaks määratud EL-i loodusdirektiiviga. Iga elupaigatüüp kannab numbrilist koodi, tärniga tähistatakse esmatähtsaid elupaiku, mille kaitse on erilise tähelepanu ja hoole all. Kui Eestis on kaitstavaid elupaiku kokku 60, siis Kõpu–Paope alale jääb neist 22. Esmatähtsaid elupaiku on projektialal seitse. Need katavad kogu alast 26%, sellest 19% moodustavad vanad loodumetsad (läänetaiga), 4% rannaniidud ja ülejäänud teised elupaigad.

Otseselt merega seotud elupaigatüübid paiknevad Paope alal. Siia jäävad madalate lahtede ja abajate ning mõnaga paljanduvad suured paguveealad, mis moodustavad projektialast vastavalt 19% ja 11%. Rannikuvööndis pakuvad suuremat huvi mitmed liivadel kujunenud kooslused, nagu esmased, liikuvad ja kinnistunud rannikuluided.

Hea ülevaate elupaigatüüpide paiknemisest ja mosaiikusest annab kõrvalolev kaart, mis on üks osa 2002. aastal Kõpu poolsaare elupaigatüüpide inventeerimise käigus koostatud kaardist.

	2120		7160
	2130		7230 / 7140
	2180		9010
	6210		9050
	6270		9070
	6280		9080
	6410		keskealine mets
	6510		Kõpu looduskaitseala
	6530		hoiualad

□ Ristna rannik

Liivased ja mudased pagurannad 1140

Laiad madalad lahed 1160

Esmased rannavallid 1210

Püsitaimestikuga kivrannad 1220

Väikesaared ja laiud 1620

Rannaniidud 1630*

Rannikud

□ Paope paguveeala

Ookeani rannikul mõõnaga paljanduvad ulatuslikud liiva- ja mudarannad. Läänemeres, kus mõõna peaaegu ei ole, põhjustavad aju- ja paguvett tugevad tuuled. Paguvesi jätab tugevate idakaartetuultega kuivale suuri laugeid rannaalaseid, kus leiavad hea toidulaua paljud kurvitsalised.

- Levik:** Paope poolsaare ümbrus. Taandunud merevesi jätab siin kuivale sadu suuremaid ja väiksemaid rändrahne, paljanduvad ulatuslikud liivaalad. Paguveeala pindala võib ulatuda kuni nelja ruutkilomeetrini.
- Taimed:** pilliroog, meri-mugulkõrkjas, kare kaisel, harilik hanehein.
- Loomad:** mitmed veetaseme muutustega kohanenud selgrootud, nagu liiva-uurikkarp, mudatigu, harjasliimukas.

☐ Valgepõsk-lagled läbirändel

Lainetuse eest hästi kaitstud madalaveelised lahed, mille sügavus ei ole täpsemalt fikseeritud. Lahtede põhi on tavaliselt pehme – kaetud liiva või saviga ja enamasti rikkalikult taimestunud. Sobiv elu- ja toitumiskoht paljudele lindudele.

Levik: Paape laht.

Taimed: harilik pilliroog, meri-mugulkõrkjas, kare kaisel, penikeeled, harilik hanehein.

Loomad: balti lamekarp, liiva uurikkarp, söödav rannakarp, ahven, säinas, haug, särg.

□ Külalaid

Lainete kuhjatud liiva-, kruusa- või klibuvallid veepiiril või selle läheduses. Sageli on nad mattunud mereheidiste alla, mida tugevatest tuultest kantud merelained siia toovad ja teinekord jälle minema viivad. Seetõttu suudavad siin kasvada ainult üksikud üheaastased taimed. Esmased rannavallid lähevad olenevalt rannikutüübist sujuvalt üle kas liivaranaks, kivirannaks või hoopis rannaniiduks.

- Levik:** kõikjal veepiirilähedastel aladel, kus on lainete mõjule alluvat pinnast.
Taimed: liiv-merisinep, merikapsas, hanijalg, mitmed maltsa ja kirburohu liigid.
Loomad: liivatüll, merisk, rand- ja jõgitiir; putukatest kalda-kivijooksik, ranna-ketasjooksik.

☐ Ristna rannik

Jämedast kruusast ja veeristikust või moreenist rannad, kuhu tormilained tavaliselt ei ulatu ning kus on kujunenud või kujunemas püsitaimestik. On loomulikuks jätkeks esmas-tele klibuvallidele.

Levik: kliburandu näeb Eestis tavaliselt seal, kus asuvad pankrannikud või moreenrannad. Köpu aladel on püsitaimestikuga kivirannad levinud paiguti Ristna järskudel moreennõlvadel ja ka Külalailul. See on ainus paik, kus piiratud alal paljandub aluspõhjaline paekivi, millest tormilainete ja liikuva jää koosmõjul on tekkinud ning tekkimas klibuvallid.

Taimed: merikapsas, liiv-merisinep, merihumur, liiv-vareskaer.

Loomad: merisk, jõgitiir, väikesaartel ka kajakad, kühmnokk-luik; putukatest pisijooksikud.

□ Külalaid

Väikesaared, mille pindala ei ületa kümnet hektarit. Eestis on üle 300 ühe kuni kümne hektari suuruse saare ning rohkem kui tuhat veel väiksemat saart. See elupaik on tähtis eeskätt lindude elupaigana ja hüljeste lesilana.

- Levik:** väikesaari leiame üksnes Paope lahest, nendeks on Külalaid, Ninalaid, Elmrahu ja Särgirahu.
- Taimed:** väikesaarte taimestik on suhteliselt liigirikas ja mitmekesine. Suurematel nendest võib leida ka puid ja põõsaid (kadakas, pihlakas, türnpuu jt.). Tunnustaimedeks on mitmed eelmiste tüüpide juures nimetatud liigid, kuid ka harilik kukehari, hanijalg, rand-kikkaputk.
- Loomad:** kivirullija, merikajakas, hõbekajakas, rand- ja jõgitiir, hahk, tõmmukajakas; samad putukaliigid mis eelmistes rannikelupaikades.

□ Suureranna

Lauged madalakasvuliste taimedega looduslikud või poollooduslikud rohumaad. Rannaniite mõjutab maakerge, selle kõrgus merepinnast ja inimene, kes sellel loomi karjatab või vajaduse korral ka heina niidab. Madalmurused rannaniidud on paljude lindude, eeskätt kurvitsaliste olulised pesitsus- ja toitumispaigad. Sooldunud muldadega aladel leidub laiguti soolakuid ehk padureid.

- Levik:** rannaniidud on levinud Suureranna ja Paope aladel.
- Taimed:** taimestik on liigirikas ja levinud on suur osa nendest taimedest, mis juba eelnevate elupaigatüüpide juures märgitud, lisanduvad soomusalss, rand-õisluht, randaster, linalehine maasapp, randristik.
- Loomad:** kiivitaja, koovitaja, punajalg-tilder, lambahänilane, niidurisla, juttself-kärnkonn; putukatest ristikukedrik, ranniku- ja nurmenuku-mõrsjaöölane.

□ Tõnupsi luited

Eelluited 2110

Valged luited 2120

Hallid luited 2130*

Metsastunud luited 2180

Luited

□ Tõnupsi lited

Liivaviirud ja -kuhjatised väljaspool lainete otsesest mõjupiirkonda. Tegemist on tuiskliivaladega, kus ei saagi olla väljakujunenud taimkatet. Taimed kasvavad vaid üksikute kogumitena.

Levik: leidub kitsaste ribadena Kõpu poolsaare liivastel randadel.

Taimed: liiv-vareskaer, merihumur, liiv-merisinep, liivtarn.

Loomad: liigivaene ala, esineb mõningaid putukaliike. Väheste linnuliikide toitumisala.

☐ Tõnupsi luited

Luitestiku merepoolsem, liikuv ahelik. Loomulik jätk eelluidetele, nendega võrreldes on taimi rohkem ja nad moodustavad esikooslusi.

Levik: liikuvaid rannikuluiteid leidub liivarandade tagamaal. Tuntuimad nendest on Tõnupsi luited.

Taimed: eelmise tüübi juures mainituile lisanduvad rand-luidekaer, rand-seahernes, rand-ogaputk.

Loomad: lindude esinemine juhuslik; putukatest rannaliivikas, kaevur- ja liivaherilased.

☐ Tõnupsi luided

Kahele eelmisele elupaigatüübile järgnev arenguaste. Taimed, samblad ja samblikud on liiva kinnistanud, luidet katab püsitaimestik. Esineb ka üksikuid mände.

- Levik:** levinud varem liikunud liivastel aladel, mis ei ole veel metsastunud.
- Taimed:** liiv-aruhein, nõmmtarn, hall kaderohi, nõmm-liivatee, aas-karukell, longus põisrohi, hobumadar. Sammaldest annab tooni liivhärmik, samblikest kõo-, põdra- ja poro-samblikud.
- Loomad:** liigiline koosseis sarnaneb liivikute omaga. Iseloomulik on sipelgate arvukas esinemine, lisaks tähniktirts, harilik sipelgakiil, nõmmesilmik.

☐ Hirmuste rannikuluided

Looduslikud või poollooduslikud männikud, erandina ka lepikeud, näiteks Luidja lepike. Nii puurinne kui ka alustaimestik hästi välja kujunenud. Põõsarinne peaaegu puudub või koosneb enamasti kadakast. Seda küllaltki levinud elupaigatüüpi esineb vanadel rannikuluidetel.

- Levik:** Kõpu poolsaarele väga iseloomulik elupaigatüüp, mida võib leida peaaegu kõikjal vanadel luidetel.
- Taimed:** puhmarindes pohl, leesikas, nõmm-liivatee, harilik kukemari; rohurindes paluhärgein, kassikäpp, nõmmtarn, võnk-kastevars. Rikas sammalde ja eriti samblike poolest.
- Loomad:** siia rajab pesakoopaid meelsasti rebane; lindudest kohtame ronka, õõnetuvi, must-rähni, nõmmelõokest, luitenõlvale võib pesa rajada kassikakk; putukatest tähnikiirtis, harilik sipelgakiil, nõmmesilmik.

□ Hirmuste puisniit

Kadastikud 5130

Liigirikkad aruniidud 6270*

Sinihelmikaniidud 6410

Puisniidud 6530*

**Niidud ja
kadastikud**

□ Suureranna kadastik

Poollooduslikud kuiva niiskusrežiimiga kooslused, kus üle kolmandiku alast on kaetud kadakatega. See elupaigatüüp säilib vaid ala karjatamisel või niitmisel. Looduse hooleks jäetuna muutuvad kadastikud ülitihedaks ning kooslus koos liigirikkusega hävib. Kadastikud võivad levida nii liivastel nõmmealadel kui ka lubjarikastel muldadel.

- Levik:** esinduslikud kadastikud asuvad Suurerannas ja Paope piirkonnas.
Taimed: nõmm-liivatee, angerpist, hobumadar, lubikas.
Loomad: lindudest punaselg-õgija, võöt-põõsalind, kanepilind; putukatest verikireslased, pisisinitiib, sinihall-puhmaöölane.

□ Aruniit Kõpu külas

Pikaajalise niitmise või karjatamise tulemusel kujunenud niidukooslused lubjavaestel liiv- ja liivsavimuldadel. Siinne taimeestik on toitainete suhtes üsna vähenõudlik, kuid koosluse püsimiseks on vaja jätkata tavapärasest majandamisest. Selliseid heinamaid näeb õnneks külamaastikes veel päris tihti.

- Levik:** aruniite leidub Kõpu külas, Suurerannas ja Hirmustes.
Taimed: maarjahein, harilik kastehein, jusshein, süstlehine teeleht, arujumikas, harilik raudrohi, härjasilm.
Loomad: lindudest põldlööke, kadakatäks; putukatest niidu-siniitiib, kesaöölane, võrkvaksik.

□ Tiharu soostuv sinihelmikaniit

Soostuvad niidud toitainevaestel muldadel. Tunnusliigiks on kõrreliste hulka kuuluv sinihelmikas, mis hakkab silma oma sinakaslilla värvusega. Enamasti on sellised alad tekkinud inimtegevuse tulemusel, kus kuivendamine on peamiseks mõjuteguriks.

- Levik:** märkimisväärne sinihelmikaniit on Tiharus, varasema kuivenduse mõju on siingi näha.
- Taimed:** sinihelmikas, ojamööli, harilik angervaks, pajuvaak, tedremaran, peetrileht, kääpali-sed vööthuul-sõrmkäpp ja harilik käoraamat.
- Loomad:** putukatest vareskaera-aasasilmik.

□ Tiharu puisniit

Liigirikka taimestikuga pändkooslused. Need on traditsioonilise majandamisega tekkinud looduslikud heinamaad, kus kasvavad hõredalt ka põõsa- ja puudegrupid. Puisniit on mitmekesine ala, kus erinevad valgus- ja niiskustingimused lagendikul ja metsatukas annavad võimaluse elada nii niidu- kui metsaelustikul.

- Levik:** põliseid puisniite on Hirmuste ja Köpu külas. Tiharu puisniit on kinnituseks pändkoosluse ja selle liigirohkuse taastamise võimalikkusest.
- Taimed:** lubikas, kortslehed, madal mustjuur, värvi-paskhein; kápalistest hall kápp, kahelehelne káokeel, suur káopóll, vóóthuul-sórmkápp.
- Loomad:** lindudest vainurástas, karmiinleevike; putukatest pehmekoorlased, poilased, ritsikad.

□ Hirmuste

Siirde- ja õötsiksood 7140

Liigirikkad madalsood 7230

Allikasood 7160

**Lubjarikkad madalsood lääne-
mõökrohuga** 7210*

Sood

□ Loim-vesipaunikuga madalsoo

Kuna need kaks sootüüpi esinevad Kõpus sageli kombineerituna, siis käsitleme neid koos. Nendes tüüpidesse võivad kuuluda üsna eriomelised kooslused – alates soostunud niitudest kuni siirdesooilmeliste soodeni. Liigirikastes madalsoodes, kus esineb lubjarikas põhjavesi, valitsevad tarnad, leidub rohkesti lubjalembesid liike, sealhulgas ka kãpalisi. Õõtsiksood Kõpus ei esine.

□ Heistesoo

- Levik:** osa Heistesoo on esinduslik lubjarohke põhjaveega madalsoo. Enamik Kõpu väikesoodest kuulub liigivaeste madalsoode hulka, kuid paiguti esineb nendes ka liigirikastele madalsoodele ja allikasoodele omaseid koosluste fragmente (väikesood Hirmuste küla lähedal). Suureranna, Kõriku ja Kaleste aladel esineb eri arengujärgus soostunud niite, madal- ja siirdesookooslusi.
- Taimed:** pruun ja mustjas sepsikas, soohiilakas, soo-neiuvaip, harilik võipätakas, pääsüsil, peetriteht; sammaldest harilik skorpionsammal, täht-kuldsammal, tavasirbik, soovildik, lodu-turbasammal.
- Loomad:** lindudest sookurg; putukatest villpea-aasasilmik, haak-pisiöölane.

□ Igamessoo

Soo-elupaigatüüp, mis tekib maapinnale voolava põhjavee toimetel. Hapniku- ja mineraaliderikka vee pideva mõju piirkonnas areneb eriline allikasookooslus koos liigirikka ja haruldase taimestikuga. Tihti asuvad sellised sood nõlvade või veergude jalamil.

- Levik:** Kõpu väärtuslikud allikasood on Igamessoo ja Mägipe nõlvaalune Möirasoo.
Taimed: pruun sepsikas, lubikas, harilik võipätakas, pääsusilm, soo-neiuvaip; sammaldest allikasoo- ja Warnstorfi turbasammal.
Loomad: sookurg.

7210*

Lubjarikkad madalsood lääne-mõõkrohuga

□ Heistesoo

Lääne-mõõkrohu kasvukohad. Lääne-mõõkrohi kasvab enamasti lubjarohke põhjaveega madalsoodes, kuid ka toitaineterikastel soostuvatel niitudel.

Levik: suur osa Heistesoo on kaetud lääne-mõõkrohuga. Paiguti leidub seda lõikheinalist ka Igamessoos ja Möirasoo.

Taimed: lääne-mõõkrohi, porss, raudtarn, soo-neiuvaip; sammaldest harilik skorpionsammal, täht-kuldsammal.

Loomad: sookurg.

□ Kriipsuränk

Vanad loodusmetsad (läänetaiga) 9010*

Rohunditerikkad kuusikud 9050

Puiskarjamaad 9070

Soostuvad ja soolehtmetsad 9080

Siirdesoo- ja rabametsad 91D0*

Metsad

Väga laia mahuga esmatähtis elupaigatüüp, mida mujal Euroopas nimetatakse läänetaigaks. Hõlmab puutumataid või vähese inim mõjuga loodusmetsi, aga ka looduslikult uuenenud hiljutisi põlendikke katvaid looduslike metsi.

Præguseks on intensiivse metsamajandamise tulemusena peaaegu kõigis EL-i liikmesriikides vanadele loodusmetsadele iseloomulike omadustega puistud kadunud, s.t. neis ei ole enam arvestataval määral surnud ja kõdupuitu ega ulatuslikumalt puude vanuse, kõrguse ja koosseisu muutlikkust. Samas on just vanad loodusmetsad elupaigaks paljudele ohustatud liikidele, eriti sammaldele, seentele, selgrootutele loomadele (peamiselt mardikatele) ja lindudele.

Inimtegevusest täiesti puutumata metsi vaevalt ka Eestis esineb, kuid siia arvatakse elupaigatüübi sellised metsad, mis vastavad põlismetsa (puistu on eriliigiline, erivanuseline – okaspuude vanusevahe vähemalt 60 aastat, lamapuid ja surnud puid üle 10%, raiejälgi pole võimalik tuvastada, ala veerežiim on rikumata) või loodusmetsa (välisilmelt küllaltki sarnane eelmisega, kuid puude vanusevahe on väiksem, okaspuude vanus peab olema vähemalt 100 ja lehtpuudel 80 aastat, lamapuid ja surnult seisvaid puid võib olla ligi poole vähem, raiejälgi pole näha) kriteeriumitele. Selle elupaigatüübi esinduslikemad alad Kõpus asuvad Põhjaranna, Ristna, Kaleste, Väikesoode, Ligude ja Rattagu piirkonnas.

Sellest metsatüübist jäävad välja need metsad, millele loodusdirektiivis vastab mõni kitsamalt määratletud tüüp (vanad liigirikkad kuusikud, pangametsad, vanad laialehised metsad jt.). Kõpus leidub neist seitsmest Eestis esinevast tüübist kolm.

- Levik:** Kõpu poolsaare Natura-alale jäävatest loodusväärtustest moodustavadki põhilise osa vanad loodusmetsad, mis ei koosne üksnes väikestest hajustatetest metsatüüpidest, vaid moodustavad sageli ulatuslikke metsamassiive. Säärane paigutus tõstab selle elupaigatüübi väärtust veelgi, sest nii leiavad siin elupaiga paljud inimpeglid ja suuri metsaalasid vajavad liigid.
- Taimed:** männikutes pohl, mustikas, kanarbik, palu-härghein, harakuljus, kattekold; segametsades lisanduvad leseleht, jänese kapsas, laanelill; sammaldest palusammal, harilik laanik, metskäharik, lehviksammal, kaksikhambad; samblikest epifüütidena narmassamblikud, maapinnal põdra-, poro- ja kilpsamblikud.
- Loomad:** kanakull, händkakk, musträhn, väike-kirjurähn, väike-kärbsenäpp.

Metsakasvukohatüübi järgi võib vanad loodusmetsad jagada **loo-, nõmme-, palu- ja laanemetsadeks**.

Loometsad kasvavad õhukestel huumusrikastel karbonaatsetel muldadel, mis on kujunenud masiivsel pael või selle murenemisel tekkinud rähhal. Just rähast kujunenud muldadel kasvavad ka Kõpu poolsaarel asuvad loometsad. Neid võib leida Ristnas, paiguti ka poolsaare lõunarannikul.

Puudest domineerivad mändid, esineb ka kuuske. Põõsarindeesse kuulub sarapuu, harilik kusalapu, harilik tuhkpuu, harvem pihlakas. Taimedest tooni leesikas, esineb kassikäppa, tavaline on sinilill.

□ **Ristna loomännik**

Nõmmemetsad kasvavad rannikuluidetel ja mujal liivastel aladel. Need on hõredad ja aeglase kasvuga metsad kõige kuivematel ja vaesematel leedemuldadel. Kõpus on see väga levinud metsatüüp.

Puudest domineerib mänd, kohati lisandub arukask. Põõsarinne puudub või esineb üksikuid kadakaid. Puhmastaimedest valitsevad kanarbik, harilik kukemari, pohl, leesikas. Rohttaimestik on kidur ja liigivaene. Tooni annavad mitmed samblikuliigid.

□ **Hirmuste nõmmemännik**

Palumetsad kasvavad nii tasan-dikel, laugedel nõlvadel kui ka rel-jeefi kõrgematel osadel. Ka see on Kõpus väga levinud metsatüüp.

Puudest valitseb mänd, esi-neb kaske, kuusk moodustab sageli teise rinde. Põõsarinne on hõre või puudub. Puhmastaime-dest domineerivad pohl, musti-kas ja kanarbik. Rohttaimedest on tavalisimad palu-härghein, karvane piiphein, kilpjalg, katte-kold, metskastik. Maapinda katab sambla- ja samblikurinne.

☐ **Kaleste palumännik**

Laanemetsad kasvavad tavaliselt laugete nõlvade jalamil. Kõpus leidub seda metsatüüpi vaid pai-guti.

Põhiliigiks puurindes on kuusk, kuid rohkesti võib kasvada ka mändi, arukaske, haaba. Sage-dased on segapuistud. Põõsarin-ne on suhteliselt tihe ja liigirikas (paakspuu, pihlakas, sarapuu, kus-lapuu, magesõstar, lodjapuu jt.). Rohurinde karakterliigiks on jäne-sekapsas, tavalised on ka musti-kas, pohl, leseleht, harakkuljus.

☐ **Mägipe laanekuusik**

□ Mõirasoo kuusik jugapuudega

See elupaigatüüp hõlmab hea veevarustusega ning toitaineterikka mullaga alasid, kus on liikuv põhjavesi. Puurindes valitseb kuusk, kuid kaasneda võivad ka laialehised liigid. See elupaigatüüp on Kõpus ka jugapuude kasvukohaks.

- Levik:** Kõpus levinud suhteliselt piiratud aladel nõlvade jalameil ja sooservades.
- Taimed:** liigirikka rohurinde moodustavad eelkõige kõrgekasvulised taimed. Kasvab angervaks, ojamõõl, seaohakas, roomav tulikas, sookastik ja mitmed sõnajalaliigid.
- Loomad:** väike-kärbsenäpp, mänsak, väike-kirjurähn.

□ Suurerannas taastatud puiskarjamaa

Avatud niidulapid vahelduvad hõreda metsa-
ga. Rohukamar, mille moodustavad niidutai-
med, on arenenud pikaaegse karjatamise mõ-
jul ning püsib vaid juhul, kui jätkub tavapära-
ne kasutus. Alasid, mis on kujunenud puude
ja võsa eemaldamise, niitmise ja karjatamise
koosmõjul, käsitatakse juba kui puisniitu.

- Levik:** varem suhteliselt levinud elupaigatüüp, kuid kariloomade arvukuse vähenemisega on alad viimastel aastakümnetel taas metsastunud. Suureranna piirkonnas toimub puiskarjamaade taasrajamine.
- Taimed:** puisniitudega võrreldes suureneb karjatamise mõjul mõnede tarnade ja kõrreliste, aga ka kõrvenõgese, kibeda tulika, tuliohaka, koirohu osakaal.
- Loomad:** metskiur ja mitmed rästaliigid; putukatest aasasilmik ja kesasilmik.

□ **Ligude lodumets**

Suure ulatusega elupaigatüüp, kuhu kuuluvad nii meie soostuvad metsad, madalsoometsad kui ka lodumetsad. Kasvavad tasasel maal, laugetes nõgudes või nõlvade jalamil, kus põhjavesi on maapinna lähedal või kevadeti ala üle ujutab. Turbahorisoni paksus ei ületa 30 sentimeetrit. Soostumise algstaadiumis valitsevad puurindes paiguti kuusk ja arukask, madalsoometsades sookask ja lodumetsades sanglepp koos sookasega.

- Levik:** levinud elupaigatüüp poolsaare vanade luidete vahelistes nõgudes ja mujal liigniisketel aladel. Esineb suurtel, teinekord ka väga väikese pindalaga aladel, nn. loopsudes.
- Taimed:** põõsarindes pajud, lodjapuu, must sõstar; rohurindes sookastik, tarnad, an-gervaks, ussilill, soopihl, soovõhk, varsakabi, metškõrkjas, lepiklill ja mitmed sõnajaliigid.
- Loomad:** raudkull, metstilder, valgeselg-kirjurähn, rohe-lehelind.

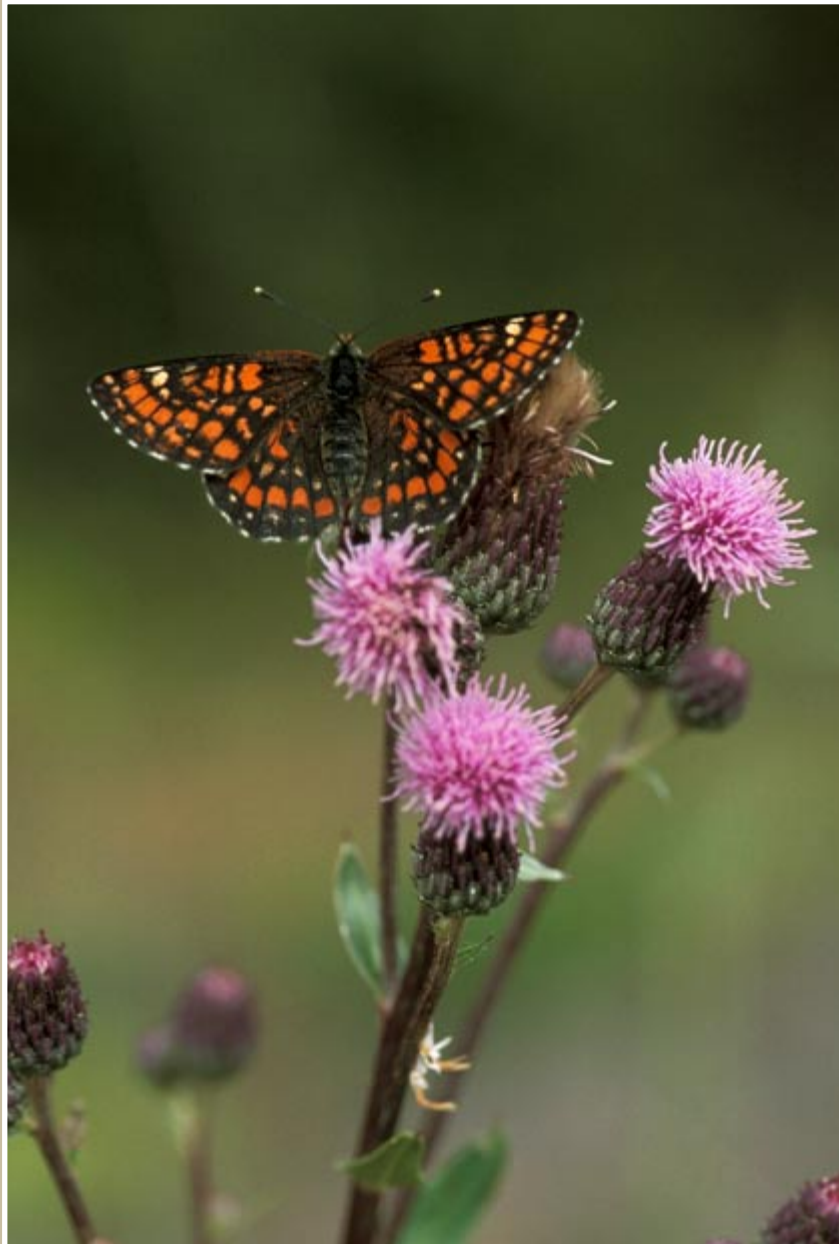

□ Kõivasoo rabamännik

See elupaik erineb siirdesoodest ja rabadest märksa tihedama ja kõrgema puurinde poolest (liituvus vähemalt 0,3 ja puude keskmine kõrgus üle nelja meetri). Siirdesoomets on soostumisprotsessis vaheaste madalsoometsa ja rabametsa vahel. Siirdesoometsas moodustavad puurinde sookask ja mänd, rabametsas valitseb mänd. Rabametsa iseloomustab eriti tugev sinikast ja sookailust koosnev puhmarinne.

- Levik:** Vaessoo on Kõpu poolsaarel ainus sügava turbahorisonidiga väljakujunenud raba. Kunagist lageraba katab nüüd suuremas osas rabamets.
- Taimed:** sookail, sinikas, harilik kukemari, ümaralehine huulhein.
- Loomad:** sookurg, metskiur, hoburästas; putukatest mustika-õrnvaksik, võsavaksik, sinivaksik.

Kaitstavad taimeliigid
Kaitstavad loomaliigid
Esimese lisa linnuliigid

Kaitsealused taime- ja loomaliigid

Kaitstavad taimeliigid

Loodusdirektiivi II lissasse (vajavad kaitseks kaitsealasad) kuulub Eestis 21 taime- ja sambलाईiki, neist nelja on leitud ka Hiiumaalt, samas sammaltaimede kohta ülevaade puudub. Kõpus esineb teadaolevalt kaks II lisa taimeliiki ja üks sambलाईiik. IV lissasse kuuluvad liigid vajavad ranget kaitset, Eestis on neid liike 16. V lisa (reguleerib majanduslikku kasutamist) liikide hulka kuuluvad kollad, sammaldest turbasamblad ja valvik. Suuremat osa neist võib ka Kõpus kohata.

☐ Kaunis kuldking

Roheline hiidkupar (*Buxbaumia viridis*)

Välimuselt tagasihoidlik, pungataoline ja silmale märkamatuks jääv sammaltaim. Paari sentimeetri kõrgusest taimest moodustab sambla kollakasroheline ja läikiv eoskupar ligi poole. Kasvab sega- ja okasmetsades kõdunevatel puutüvedel ja kändudel. Kõige parem on populatsiooni seisundist selgust saada niiskel sügisel, noorte eoskuparde ilmumise ajal. Rohelist hiidkupart on Eestis leitud vaid Hiiumaalt. Kõik teadaolevad kasvukohad Kõpu metsades jäävad looduskaitsealale ning majandustegevus liiki ei ohusta. II lisa liik, I kaitsekategooria.

Soohiilakas (*Liparis loeselii*)

Üleni kollakasroheline, tagasihoidliku välimusega, 6–20 cm kõrgune käpaline. Lubjalembese taimena kasvab enamasti lubjarikastes madal- ja allikasoodes, kuid ka õõtsikutel ja veekogude kaldamättail. Eestis asub liik oma levila põhjapiiril, liigi seisund on rahuldav. Peamiseks ohuks on kasvukohtade kuivendamine ja võsastumine. Hiiumaal esineb saare idaosas, ka Tahkunas ja Kesk-Hiiumaal. Kõpus on soohiilakat leitud vaid Heistesooist. II ja IV lisa liik, II kaitsekategooria.

Kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*)

Eesti suurima õiega orhidee, mis võib kasvada kuni 50 cm kõrguseks. Soodsates tingimustes paljuneb kuldking vegetatiivselt ja moodustab võimsate puhmikutega esinduslikke kasvualasid. Eelkõige on kuldking poolvarju vajav metsaliik, kuid on hästi kohanenud ka puisniitudel. Kasvab viljakatel lubjarikastel muldadel, eelistab kuuse-segametsi ja lehtpuumetsi. Eestis on mitusada elujõulist populatsiooni. Hiiumaal harvaesinev – teada on vaid neli leiukohta, neist üks asub Kõpus Laasi küla lähis- tel. II ja IV lisa liik, II kaitsekategooria.

Harilik valvik

Soohilakas

Harilik ungrukold

Harilik valvik (*Leucobryum glaucum*)

Valkjasroheline värvusega, suuri padjandeid moodustav kuni 50 cm kõrgusega samblaliik. Harilik valvik kasvab pealt pidevalt juurde ja mätta südamik moodustab juba kõdunenud taimeosadest tekkinud turbatoaline mass. Eelistab niiskeid kasvukohti, eelkõige soostunud ja lodumetsi. Liiki võivad ohustada metsade kuivendamine ja lageraie. Eestis levinud peamiselt Lääne-Eestis, sagedamini läänesaartel. Kõpus on harilikku valvikut leitud Tiharu puisniidult. V lisa liik, III kaitsekategooria.

Turbasamblad (*Sphagnum ssp*)

Tiheda või hõreda muruna või padjanditena kasvavad samblaliigid. Turbasammalde lehed sisaldavad suuri klorofüllita rakke, mille abil suudab taim säilitada vett. Pealt pidevalt juurde kasvades ja alt kõdunedes moodustub turvas, Eesti oludes 1–1,5 mm aastas. Turbasamblad kasvavad eri arengujärgus soodes, soostuvates ja soometsades ning kinnikasvavate järvede õõtsikutel. Peamiseks ohuks on soode ja märgade metsade kuivendamine. Eestis on 37 turbasambla liiki, neist kuus on haruldased. Kõpu soodes ja soostunud aladel esineb teadaolevalt 16 liiki. Kõik turbasamblad kuuluvad V lissasse, Mägipelt leitud viierealine turbasammal (*Sphagnum quinquefarium*) kuulub III kaitsekategooriasse.

Kollad (*Lycopodium spp*)

Kollad on igihaljad roomavate peavarte ning püstiste või tõusvate harudega taimed. Eestis on teadaolevalt kuus sellesse sugukonda kuuluvat liiki. Kattokold on Eesti tavalisim kollaliik, kasvab enamasti kuuse- ja segametsades. Karukold eelistab liivasemaid nõmmemännikuid. Karukold on eristatav kollakasroheline värvuse ja eriliste varretaoliste eospesakandjate järgi. Koldasid võib ohustada pinnase purustamine ja korjamine. Kõpu metsades võib kattokolda tihti näha, teada on ka karukolla leide. Kõik kollaliigid kuuluvad V lissasse, karukold on III kaitsekategooria liik.

KAITSTAVAD LOOMALIIGID

Kõpu poolsaare mitmekesine maastik on elupaigaks paljudele niihästi tavalistele kui ka haruldastele liikidele. Loodusdirektiivi (II, IV ja V lisa) alusel kaitset vajavate liikide arv on Eestis 73, Hiiumaal 32 ja Kõpus 15.

Selgrootud

Vaid väike osa selgrootutest (liike on teada üle miljoni) on loodusdirektiivi alusel kaitse alla võetud. Eestis on see arv 26, Hiiumaal 6 ja Kõpus vaid 3.

Suur-mosaikliblikas (*Euphydryas maturna*)

Suur-mosaikliblikas on keskmise suurusega liblikas. Ta on tüüpiline metsaliik, röövikud toituvad saare, vaarika, ka kuslapuu lehtedest, nukud paiknevad enamasti rohurindes. Lennuaeg kestab juunist juuli keskpaigani, talvitub röövikuna. Euroopas on tegemist taanduva liigiga, Eestis on ta levinud kogu alal, kuid lokaalselt. Ohustada võib suur-mosaikliblikat lageraie. II ja III lisa liik, III kaitsekategooria.

Sõõrsilmik (*Lopinga achine*)

Sõõrsilmik on keskmise suurusega liblikas. Elab lopsaka taimestikuga liigirikastes okas- ja segametsades, puisniitudel, tammi-kutes. Röövikud toituvad kõrrelistest ja tarnadest. Lennuaeg on juunist juuli lõpuni, talvitub röövikuna. Euroopas tervikuna levila kahaneb, Eesti asurkonna seisund on hea. Sõõrsilmikut võib ohustada eelkõige lageraie, aga ka näiteks puisniitude võsastumine. Kõpus on talle ideaalseks elupaigaks Tiharu puisniit. IV lisa liik ja III kaitsekategooria.

Tõmmuujur (*Graphoderus bilineatus*)

Tõmmuujuri tunnuseks on helekollakas eesseljaosa, mille paiknevad tumedad triibud. Elab tavaliselt väikestes madalaveelistes järvedes või suurtes tiikides, kus leidub nii taimestikuvaba vett kui õõtsikut. Eestis on tema levikut vähe uuritud, kuid üheks elupaigaks Hiiumaal on Tihu järv. Kõpus on seda liiki leitud Suurepsist. II ja IV lisa liik, III kaitsekategooria.

Kahepaiksed

Kahepaiksed sigivad vees, seal arenevad ka nende noorjärgud. Hiljem kolivad nad kuivale maale, jäädes siiski elama veekogude lähedusse. Mõned kahepaiksed lähevad vette ka talvituma. Eestis elab 11, Hiiumaal 5 ja Kõpu–Paope alal 4 liiki kahepaikseid.

Juttself-kärnkonn ehk kõre (*Bufo calamita*)

Kõre liigub maapinnal ronides või joostes. Iseloomulikuks tunnuseks on piki selga kulgev kitsas säravkollane triip. Kõre on videviku- ja ööloom, peibutushäälitsus on kõrisev "krrr-krrr". Kõige sagedamini võib kõret kohata merelähedastel liivastel adadel, rannaniitudel ja -karjamaadel. Kuni 20. saj. keskpaigani oli see liik tavaline, 1980. aastatel hakkas aga arvukus kiiresti kahanema. Nii Paope alal kui kogu Hiiumaal tuleb kõrest rääkida mineviku vormis. Eestis ja ka Hiiumaal on hakatud aktiivselt tegelema kõre populatsiooni taastamisega. Taastamistööd kujutavad endast peamiselt rannaniitude ja -karjamaade võsast puhastamist ning taaskasutusele võtmist, samuti kudemistiikide rajamist ning kõre kulleste ümberasustamist sinna. IV lisa liik, I kaitsekategooria.

Rabakonn (*Rana arvalis*) ja rohukonn (*Rana temporaria*)

Rabakonn on väike, 5–7 cm ja rohukonn kuni 10 cm pikkune konn. Värvuselt on liigid sarnased, kuid rabakonna kõhualune on tavaliselt kirju. Toituvad mitmesugustest putukatest. Eelistavad niiskemaid elupaiku, koevad madalaveelistes veekogudes. Rabakonn talvitub maa-alustes urgudes, haohunnikute all jm., rohukonn aga vees. Kõpus nagu ka Hiiumaal ja mujalgi Eestis on mõlemad konnaliigid suhteliselt tavalised. Rabakonn on IV ja rohukonn V lisa liik, mõlemad kuuluvad III kaitsekategooriasse.

Imetajad

Käsiivälised ehk nahkhiired

Kõik nahkhiired on ööloomad. Talvel nahkhiired magavad, sest nende põhilist toitu – õhuputukaid – sel perioodil ei leidu. Talvitatakse üksi või kolooniatena maa-alustes ruumides nagu koopad, keldrid jne., soojal talvel ka maapealsetes varjupaikades. Suvel, päevasel ajal pole nahkhiiri samuti näha, siis varjuvad nad puuõõnsustes, seinapragudes, põõningutel, linnupesakastides jm. Nahkhiired poegivad suve algul (jaanipäeva paiku), kui emased koonduvad 5–100-isendilistesse poegimiskolooniatesse.

Hiiumaal on leitud seitset liiki nahkhiiri, neist viit võib kohata ka Kõpu poolsaarel. Suvistest elupaikadest on üheks oluliseks kohaks Heistesoo mets, kus on korraga registreeritud nelja liigi esinemine. Talvituskohtadest on tähtsad Ristna kindlustused.

Kõik need nahkhiired on IV lisa liigid ja kuuluvad II kaitsekategooriasse.

Põhja-nahkhiir (*Eptesicus nilssonii*)

Põhja-nahkhiir on Eestis ja ka Hiiumaal kõige tavalisem nahkhiireliik. Ta on Euroopas kõige põhjapoolsema levikuga nahkhiir. Suvel on see liik tavaline metsades, parkides, aedades ja veekogude ääres. Suvised varjupaigad on hoonetes ja puuõõnsustes, talvised tihti maa all. Ta on kõige külmakartmatum nahkhiireliik.

Pruun-suurkõrv ehk suurkõrv (*Plecotus auritus*)

Eestis tavaline, Hiiumaal suhteliselt vähearvukas liik. Elab metsades, parkides ja asulates. Kõrvad on sellel nahkhiirel silmatorkavalt pikad. Toiduks on peamiselt liblikad, harvem muud putukad. Saagijahil võib suurkõrva näha lendamas puuvõrades või nende ümber. Suvel varjub puuõõnsustes ja hoonetes, tihti ka linnupesakastides.

Veelendlane (*Myotis daubentonii*)

Eestis tavaline, Hiiumaal suhteliselt vähearvukas – levinud peamiselt mere ääres ja siseveekogude piirkonnas. Päevasteks varjupaikadeks on puuõõnsused. Toitu otsib ojade ja jõgede kohal lennates, samuti parkides ja hõredas metsas, tihti haarab putukaid otse veepinnalt. Talvitub maa-alustes ruumides.

□ Metsnugis

Brandti lendlane ehk tömmulendlane (*Myotis brandtii*)

Eestis paiguti tavaline, Hiiumaal haruldane. Suvel elab vanades metsades ja metsaservades, mõnikord veekogude lähedal – tüüpiline metsamaastiku liik. Suvel varjub hoonete katuse- ja seinapragudes ning puukoore all, linnupesakaste vältib. Toiduks on väiksemad putukad, keda püüab lennul puuvõrade vahetus läheduses, vahel ka veekogude kohal.

Habelendlane (*Myotis mystacinus*)

Brandti lendlasega väga sarnane liik, kuid haruldasem. Üks väiksemaid nahkhiireliike. Elab metsades ning elupaigad sarnanevad eelmise liigi omadega. Varjupaikadeks on hooned või praod vanades puudes. Toitub väiksematest putukatest, keda püüab puuvõra vahetus läheduses lennates.

Ilves (*Felis lynx*)

See meie metsade ainus kaslane ilmus teadaolevalt Hiiumaale 1980. aastate keskpaiku. Saarel leiduvad suured metsaalad (sealhulgas ka Kõpu poolsaar) ja sobiv toidubaas (põhiliselt metskits) on võimaldanud väikesearvulise asurkonna tekke (20–30 looma).

Tõenäoliselt ei ole Hiiumaal tegemist täielikult isoleeritud ilvese asurkonnaga (migratsioon üle jää). 2002. aastast alates kehtestatakse loendustulemuste põhjal Eestis ilvesele iga-aastased küttimisliimiidid. V lisa liik.

Metsnugis (*Martes martes*)

Metsnugis on kärplaste sugukonda kuuluv tüüpiline metsaalasid asustav kiskja. Toitub peamiselt pisinärlistest, harvem suurematest loomadest, lindudest, putukatest või marjadest. Metsnugis on hea ronija, kuid suurema osa ajast liigub siiski maapinnal. Metsnugis on praegu tavaline loomaliik nii Eestis kui Hiiumaal ning kuulub ka jahilukite nimekirja. Loodusdirektiivi V lisa liik.

Valgejänes (*Lepus timidus*)

Valgejänes on tüüpiline metsaasukas, kuid elab ka soodes ja kadastikes. Ta on Eestis ja ka Hiiumaal tavaline loomaliik. Viimastel aastatel on valgejänese arvukus kogu Eestis, sh. Hiiumaal üsna väike olnud, põhjuseks ilmselt kiskjate (eeskätt rebane, kährik, metsnugis) suur arvukus. Kuulub jahilukite nimekirja. Loodusdirektiivi V lisa liik.

□ Niidurüdi

LINNUDIREKTIIV

Lindude kaitseks on kehtestatud eraldi direktiiv, mis võeti vastu juba 1979. aastal. See oli üks esimesi toonase Euroopa Majandusühenduse keskkonnakaitselisi direktiive.

Linnudirektiivi eesmärgiks on kaitsta linde hävimise eest. Üleeuroopaliselt ohustatud liikide ja rändliikide elupaikade kaitseks on ette nähtud spetsiaalsete kaitsealade (linnuhoiu- alad) moodustamine, kusjuures neid peab olema piisavalt, et tagada vastavate liikide elupaikade säilimine.

Linnudirektiivi üldosale annavad konkreetse sisu tema viis lisa. Esimene neist sisaldab nimekirja ohustatud liikidest, kelle kaitseks tuleb luua erikaitsealad. Eestis kuulub sellesse nimekirja 65, Hiiumaal 55 ja Kõpu–Paope Natura-alal 37 liiki. Teine, kolmas ja neljas lisa käsitlevad jahipidamise ja kaubitsemisega seonduvat ning viies teadusliku uurimistöö suundi. Linnudirektiiv nagu loodusdirektiivgi on aluseks üleeuroopalise Natura 2000 võrgustiku loomisel.

Esimese lisa linnuliigid

Linnustiku liigiline koosseis ja liigirikkus sõltub otseselt elupaigatüübist. Kõpu poolsaart ise-loomustab metsarikkus. Suhteliselt palju on siin säilinud vanu, looduskaitsealalt väärtuslikke puistuid, kus pesitsevate lindude arvukus on keskmiselt kaks korda kõrgem teiste metsaalade omast. Linnuvaesemad on soostunud lehtmetsad ja männikud. Kokku on siinsetes metsades pesitsejana registreeritud 56 liiki linde.

Hoopis teistsugune on Paope piirkonna linnustik. Siin domineerivad kurvitsalised, väikesaartel aga lisanduvad neile hanelised, vähesel määral ka värvulised. Ulatuslikud rannaniidud, madal meri ja väikesaared meelitavad siia hulgaliselt läbirändavaid veelinde.

Järgnevalt tutvume Kõpu–Paope Natura-alal (teinekord ka selle vahetus läheduses, sest lindude elu- ja toitumispaika on ruumiliselt sageli keeruline määratleda. Nii on mitme liigi puhul vaadeldud Kõpu poolsaart kui tervikut) esinevate rahvusvaheliselt tähtsate linnuliikidega lähemalt. Liikide kaupa leiavad käsitlemist haudelinnud; läbirändavad ja juhukülalised leiavad üksnes äramärkimist.

Merikotkas (*Haliaetus albicilla*)

Eesti suurim röövlind, kelle nägemine on alati omaette elamus, on Kõpus nii haudelind, läbirändaja kui ka talvitaja. Liigi arvukus on läbi aegade madal olnud, kuid viimasel aastakümnel on see tänu kaitsemeetmetele suurenema hakanud. Praegu arvatakse Eestis olevat 100–140, Hiiumaal kuni 10 ja Kõpu poolsaarel 2(4) pesitsevat paari.

Saaki jahib merikotkas piki mereranda ja märgaladel. Toitub kaladest, veelindudest ja tihti ka raipeist. Pesa on väga suur ja asub kõrgel puu otsas, mitte kaugel veekogust. Pesas on 1–2(3)

poega. Liigi kaitseks on vaja säilitada sobivaid elupaiku, tagada rahu pesitusperioodil ja hoida keskkond saastevaba. Eestis kuulub merikotkas I kaitsekategooria linnuliikide hulka.

Herilaseviu (*Pernis apivorus*)

Haudelind ja läbirändaja, kelle arvukust Eestis hinnatakse ca tuhandele paarile. Hiiumaa kohta täpsemad andmed puuduvad. Kõpu poolsaarel võib pesitseda umbes viis paari. Eelistab niiskeid lehtmetsi ja kuusikuid. Toitub peamiselt herilaste vastsetest, keda kraabib välja nende pesadest. Eestis III kaitsekategooria.

Kassikakk (*Bubo bubo*)

Meie metsade suurim, maaspesitsev kakuline on paikne haudelind, kes eelistab pesitseda männikutes. Hiiumaal arvatakse olevat kuni viis, Kõpu poolsaarel vähemalt üks, Eestis aga 120–200 pesitsevat paari. Kassikakule kõlbavad toiduks mitmesugused loomad pisiimetajatest rebaseni ning väikestest värvulistest kuni suurte röövlindudeni. Pesitsusaladel on vastunäidustatud inimeste liikumine märtsist juunini ja metsatöid ei tohiks teha lähemal kui 300–400 meetrit. Eestis II kaitsekategooria.

Karvasjalg-kakk (*Aegolius funereus*)

Vähearvukas haudelind ja läbirändaja. Eelistab ulatuslikke loodusmaastikke. Pesitseb peamiselt segametsades, männikutes ja ojade läheduses. Eestis on 200–400 karvasjalg-kaku paari. Hiiumaa kohta täpsustatud andmed puuduvad. Kõpu poolsaarel esineb umbes kümme paari. Pesitseb peaaegu eranditult mustrahni tehtud õõnsustes. Toitub põhiliselt hiirtest, kuid võib jahtida ka väikelinde. Eestis II kaitsekategooria.

Valgepõsk-lagle (*Branta leucopsis*)

Eestis väga arvukas läbirändaja (ca 100 000 isendit) ja 1981. aastast vähearvukas haudelind Lääne-Eesti väikesaartel. Paope lahe piirkond on toitumis- ja puhkepaigaks mitmele tuhandele linnule, kuid esimene pesitsev paar registreeriti alles 2005. aastal ühel väikesaarel. III kaitsekategooria.

Sookurg (*Grus grus*)

Haudelind ja läbirändaja. Eelistab rabasid, siirde- ja madalsoid. Pesitsusperioodil väga tundlik häirimise suhtes. Eestis ligi 2000, Kõpu poolsaarel aga kuni 10 pesitsevat paari.

Heaks pesitsuskohaks on metsades leiduvad soolaigud. Kuna need soostunud alad on tihti liiga väikesed, et pesakonda ära toita, siis laieneb pesitsusterritoorium sageli mitmele sellisele soolaigule. III kaitsekategooria.

Rukkirääk (*Crex crex*)

Eestis suhteliselt tavaline haudelind. Pesitseb luhtadel, madal-soodes ja niitudel. Kõpu poolsaar ei ole tüüpiline rukkiräägu esinemisala, kuid praegusel arvukuse tõusuperioodil on ta ka siia jõudnud. Kümnekond pesitsevat paari on registreeritud Poama uudismaaobjektidel, mis küll ei paikne otseselt Kõpu Natura-alal. III kaitsekategooria.

□ **Kassin**

Jõgitiir (*Sterna hirundo*), randtiir (*Sterna paradisaea*) ja väiketiir (*Sterna albifrons*)

Jõgi- ja randtiir on Eestis tavalised haudelinnud ja läbirändajad piki rannikut. Jõgitiiru elupaigaks on vähesel määral ka siseveekogud. Eelistatud pesapaigaks on väikesed meresaad. Väiketiir on suhteliselt haruldane haudelind (Eestis 300–500 paari). Kõik kolm liiki on esindatud üksikute paaridena Paope lahe väikesaartel. Kuuluvad III kaitsekategooriasse.

Niidurüdi ehk risla (*Calidris alpina*)

Tavaline läbirändaja, kuid kahaneva arvukusega haudelind. Pesitsuskoha leiab madalmurustel lagedatel rannaniitudel. Hiiumaal nagu mujalgi Eestis vähearvukas pesitseja, keda võib kõige sagedamini leida üksikute paaridena pesitsemas Käina lahe ääres, Kassari idarannikul ja ka Paope lahe ääres. II kaitsekategooria.

Räusktiir (*Sterna caspia*)

Koloniaalselt pesitsev, Eestis paigutise levikuga haudelind (200–400 paari) ja läbirändaja. Viimane pesitsemine Hiiumaal on teada 1993. aastast ja seda just Paope lahe Elmrahul kolme paarina. II kaitsekategooria.

Öösorr (*Caprimulgus europaeus*)

Haudelind ja läbirändaja. Levinud üle terve Eesti. Asustab kuivi nõmmemetsi ja okas-segametsade servi. Öise eluviisiga, pesa

asub maapinnal. Nii Hiiumaal kui ka Kõpus suhteliselt arvukas. Hinnanguliselt elab Kõpu poolsaarel 50 pesitsevat paari ja neist ligikaudu veerand looduskaitseala territooriumil. III kaitsekategooria.

Laanerähn ehk kolmvarvas-rähn (*Picoides tridactylus*) ja hallpea-rähn (*Picus canus*)

Vähearvukad paiga- ja haudelinnud. Laanerähn on suurte kuusikute ja kuusesegametsade linn, hallpea-rähn eelistab niiskeid lodumetsi suurematel looduskaitsealadel. Hiiumaal on laanerähni kohatud üksnes Kõpu poolsaarel. 2005. aasta metsalinnustiku loenduse käigus ei kohatud kahjuks kumbagi liiki, mis viitab nende väga väikesele arvukusele. Laanerähn kuulub II ja hallpea-rähn III kaitsekategooriasse.

□ Sookurg

Musträhn (*Dryocopus martius*)

Paikne haudelinn. Pesitseb üsna tihedalt üle kogu Eesti, eelistades ulatuslikke metsaalasid, eriti okasmetsi, kus valitsevaks puuliigiks on mänd. Suure ja tugeva linnuna rajab pesakoopad ise, mis hiljem jäävad elupaigaks paljudele teistele elusolenditele. Kõpu metsades on musträhn üsnagi levinud, kuid aastati võib arvukus suures ulatuses kõikuda. III kaitsekategooria.

Nõmmelõoke (*Lullula arborea*)

Eestis hajusalt levinud haudelinn ja läbirändaja. Elupaigaks on liivasel pinnasel kasvavad männikud, raiesmikud ja väiksemad metsatukad. Saabub juba varakevadel ja köidab tähelepanu oma kaunikõlalise lauluga. Kõpus võib teda pesitsejana kohata vanades litemännikutes ja mujal lagedamatel aladel, kuid koguarvukus ei ole suur. III kaitsekategooria.

Väike-kärbsenäpp (*Ficedula parva*)

Eestis ebaühtlaselt levinud, kuid suhteliselt tavaline haudelinn. Eelistab varjukaid kuusikud, aga teda võib leida ka kuuse osalusega segametsades. Kõpu looduskaitsealal pesitseb hinnanguliselt 40–60 paari, kusjuures elupaigad on suuresti seotud loodusvääruslike metsaaladega. III kaitsekategooria.

Punaselg-õgija (*Lanius collurio*)

Üle Eesti hajusalt levinud haudelinn ja läbirändaja. Elupaigaks poolavatud kultuurmaastikud, puisniidud, raiesmikud, karjamaad, ka lookadastikud. Kõpus vähearvukas, enamasti väljaspool kaitseala, sest tema elukohaks ei ole mets. III kaitsekategooria.

Läbiränne

Kõpu poolsaar on rahvusvaheliselt tähtis lindude (põhiliselt värvulised) massilise läbirände ala ja seda eriti sügisperioodil. Linnudirektiivi I lisa liike on läbirändel, talvitumas või juhu-külalisena Kõpus ja selle merealal kohatud üle paarikümne. Arvukas on kauride (punakurk-kaur ja järvekaur), laululuige ja mudatildri läbiränne. Harvem võib kohata väikeluige, väikepistrikku, naaskelnokka, rüüti, tutkast ja tutt-tiiru.

Hoopis haruldased läbirändajad või külalised on sarvikpütt, hüüp, kirjuhahk, veetallaja, räusk, loorkullid ja sinirind.

□ Randtiir

Kasutatud ja soovitatav kirjandus

Leito, A. ja Leito, T. 1995. Hiiumaa linnustik. Kärdla. 160 lk.
Leito, T. (koostaja). 2004. Hiiumaa kaitstavad taimeliigid. Kärdla. 28 lk.
Leito, T. (koostaja) 2005. Kaitsealused loomaliigid Hiiumaal. Kärdla. 24 lk.
Leito, T. (koostaja) 2002. Köpu väärtused ja võimalused. Kärdla. 14 lk.
Paal, J. 2004. Euroopas väärtustatud elupaigad Eestis. Tallinn. 111 lk.
Viibaste, K. (koostaja). 2004. Rahvusvahelise tähtsusega looma- ja taimeliigid Eestis. Tallinn. 128 lk.

Käsikirjad

Laurits, M. ja Väli, Ü. 2005. Köpu looduskaitseala metsalinnustik: koosseis ning arvukus 2005. aastal. Lepingulise töö aruanne. Käsikiri HKA-s.
Miller, R. 2005. Köpu poolsaare putukate (Insecta) inventuur. Lepingulise töö aruanne. Käsikiri HKA-s.
Pappel, P. 2005. Köpu poolsaare kahepaiksed ja roomajad. Lepingulise töö aruanne. Käsikiri HKA-s.
Talvi, T. 2005. Köpu poolsaare maismaateod. Lepingulise töö aruanne. Käsikiri HKA-s.
Timm, U. 2005. Köpu poolsaare pisiimetajad. Lepingulise töö aruanne. Käsikiri HKA-s.

EUROOPAS VÄÄRTUSTATUD ELUPAIGAD, TAIME- JA LOOMALIIGID KÕPUS